

Podrijetlo Hrvata

Luka Gaćeša, mag. croat.

Podrijetlo Hrvata je tema o kojoj je formirano više teorija i koja već stotinama godina zaokuplja znatan broj stručnjaka i amatera. Sama je tema višeznačna i na nju možda nikada neće biti moguće dati jednostavan i definitivni odgovor. Nova živost i dvojbe o podrijetlu Hrvata, izazvane ostvarenjem samostalne hrvatske države sredinom 1991., samo su povod razmatranju njegove naravi kao znanstvenoga problema, a on je sam po sebi višestruko zanimljiv jer je izrazito interdisciplinaran i metodološki vrlo zahtjevan: kad se valjano razmotri, u njemu se očituje spoznajna podloga historiografske sinteze. To je osobito zanimljiv primjer metodskih pretpostavki interdisciplinarnoga povijesnoga istraživanja.

Cilj ovog članka je sažeto prikazati najpoznatije teorije o dolasku Hrvata na područje današnje Hrvatske te porijeklo prvih Hrvata za koje se smatra da su u 6. ili 7. stoljeću doselili na područje Dalmacije. Među brojnim teorijama, danas se prihvaćenom smatra slavenska teorija prema kojoj su Hrvati došli u Dalmaciju te se asimilirali među starosjedilačko stanovništvo, preimivši na njega svoje ime i zavladaвши nad njim. Ipak, zbog nedostatka dokaza i izvora mnogi povjesničari ostaju skeptici prema ovoj teoriji te se posvećuju ostalima koje se bitno razlikuju od slavenske. Tko su bili prvi Hrvati koji su se doselili na ova područja te kojoj skupini naroda ili plemena su oni tad pripadali pitanja su na koja ni danas nema točnog odgovora, a svi zaključci i teorije izvede se iz malobrojnih srednjovjekovnih izvora koji daju kontradiktorne informacije. Ovaj članak daje pregled najvažnijih teorija, argumenata te izvora koji ih podupiru.

Ivan Mužić ukazuje da, makar Hrvati u cjelini uzev u genetskom smislu ne nose osobito mnogo slavenskih osobina, izvor državnosti Hrvata s dobrim dokazima možemo smjestiti na područje Liburnije, tj. na šire području Like s obližnjim primorskim po-

dručjima na sjevernom Jadranu - koja su najviše bila naseljena „Sklavinima”, čija se vlast potom postupno širila na područja pretežito nastanjena starosjediocima „Dalmat(in) ima”, starosjedilačkim stanovništvom koje pretežno nije bilo romanizirano. S vremenom su se pripadnici obje ove grupe stopili u jedan narod. Takva rekonstrukcija odgovara starom znanju o pitanju etnogeneze Hrvata kojeg u 13. stoljeću iznosi Toma Arhiđakon, koji navodi da se vodeće pleme (*tribus nobilem*) koje je sebi podčinilo područje Hrvatske doselilo s područja Poljske, a starosjedilačko stanovništvo koje je došlo pod vlast tih došljaka je s njima s vremenom postalo jedan narod s jednim jezikom. Nazivi „Hrvati” („Horvati”) i „Hrvatska” („Hrobatija”) se povezuju s dolaskom „Sklavina” u zapadne krajeve antičke Dalmacije. Područja sjeverno od Save, to (sada: hrvatsko) stanovništvo postupno napušta od Srednjeg vijeka.

Ime Hrvat

Borna, isprva, nosi naziv kneza Guduskana. Pojam Guduskani ranije se poistovjećivao s Gačanima, stanovnicima sjeverne Like. Prema nekim autorima, vjerojatno se ipak radi o stanovnicima uz rječicu Guduču, u blizini Bribira, u samom središnjem djelu Zadarskoga zaleđa, koji će, kasnije, u izvorima biti poznat *Vrb Hrvati*, što predstavlja jezgru srednjovjekovne hrvatske države. Narod će već dvadesetak godina nakon Bornine smrti (821.) nositi točno određeno ime - Hrvati. Prvi spomen imena *Hrvat* u pisanom dokumentu je 852. godine na Trpimirovoj darovnici, čiji je original izgubljen, a najstariji je prijepis iz 1568. (Lujko Margetić je 2002. iznio mišljenje da je to zapravo sudski dokument, i da potječe iz 840.) U kamenu je najstariji natpis na kapitlu iz Crkve sv. Marte u Bijačima kraj Trogira koji se datira u kasno 8. ili sam početak 9. stoljeća, a uz njega vremenski blizak je i natpis iz Šopota (kod Benkovca), gdje se spominje i Branimir: +BRANIMIRO COM ... DUX CRUATORVM COGIT...

U stranim se izvorima ime *Hrvat* spominje tek u 10. stoljeću, u dokumentima splitskih crkvenih sabora i u *De administrando imperio* bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Hrvatsko se ime sreće i na slavenskomu sjeveru (u Moravskoj i Slovačkoj), uz rijeku Saalu u Njemačkoj, u Austriji i Sloveniji, te na jug do Grčke. Tako se u Koruškoj nalaze *Hrvatski kotar* i *Chrovat* uz gornju Muru; u srednjem su vijeku zabilježena imena mjesta *Krobatben*, *Krottendorf*, *Krautkogel*, *Kraut* kod Spittala. U Štajerskoj su *Chraberstorf*, *Kraverspach*, *Chrovat* itd. U Sloveniji su *Hrovate* i *Hrovača*. U Njemačkoj uz Saalu su postojali *Chruvati*, *Churbate* i *Korbetha*, zapadno od Leipziga. Na jugu, u Makedoniji su *Arvati* kod Donje Prespe, a u Grčkoj su *Harvati* na Atici i *Harnation* na Peloponezu.

Nastanak nacionalnog imena

Ne zna se odakle dolazi naziv Hrvat. Iznese su razne teorije, od povezivanja s egipatskim božanstvima, Karpata, do igre riječima Konstantina VII. Porfirogeneta. Najvjerojatnijom se čini veza s nekim iranskim terminima, kao što su *Sarmati*. Jedan je argument i naziv ΧΟΡΟΑΘΟΣ (*Horoathos*) koji se nalazi se na dva kamena ispisana grčkim pismom iz 200. godine, pronađena u luci u gradu Tanais na poluotoku Krimu, na ušću rijeke Don u Azovsko more, porušenog u 4. stoljeću. Mate Božić ukazuje na osobito važnu okolnost da se sjedište velikog slavenskog vladara u Moravskoj Svetopulka, koji je vladao od 870. i 894. god zvalo „Grwab”, što je blisko nazivu slavenskog utvrđenog „grada” tj. „górdB”, što mnogi autori čitaju kao „H.rwat”, pa neki autori i čitavu tu državu koja je obuhvaćala velike dijelove današnje Češke, Slovačke i Poljske nazivaju hrvatskim imenom. Makar Božić podatke o doseljavanju nekih Hrvata s tog područja ne smatra sigurnim, ukazuje da se naziv slavenske župe „(Bijeli) Hrvati” koja je obuhvaćala šire zaleđe Zadra i Biograda (Biograd je, koliko se zna, prvo izvorno hrvatsko naselje na

jadranskoj obali, možda je originalno ime mjesta i bilo „Bijeli Hrvat”, od „hrvat” kao naziva za utvrđeno mjesto) može sa sigurnošću smjestiti u vrijeme početka 9. stoljeća, kada kneza Bornu spominju 818. godine kao manje važnog kneza toga područja, potom 821. kao očito važnijeg „vojvodu Dalmacije”, te naposljetku 821. godine kao „vojvodu Dalmacije i Liburnije”.

Pisana vrela - „O upravljanju carstvom” iz 10. stoljeća

Tek oko polovice X. stoljeća zapisao je bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet vijesti o tome. Iz njegova kazivanja proizlazi da su se doselili u rimsku Dalmaciju u prvoj polovici VII. stoljeća, tamo skršili avarsku vlast i osnovali svoju. U Konstantinovu djelu, kojemu su humanisti dali naslov *De administrando imperio*, povjerljivu priručniku za vođenje vanjske politike Bizantskoga Carstva se u 29. i 31. glavi govori da se doseljavanje dogodilo u sporazumu s bizantskim carem Heraklijem (610. – 641.), a u 30. glavi se taj sporazum ne spominje, ali se ističu veze Hrvata s Francima: kako su im u prvo vrijeme bili podložni u staroj domovini i u novoj, a onda se u teškim i krvavim borbama oslobodili njihove vlasti.

Neki autori kritičkim čitanjem Konstantinovog djela nalaze dvije verzije (gdje misle da prepoznaju suprotnost između „prve verzije” sadržane u glavama 29. i 31., od „druge verzije” sadržane u glavi 30. - makar Konstantin takvu suprotnost zacijelo nije prepoznavao): u prvoj verziji je doseljavanje došlo u Dalmaciju od nekrštenih Hrvata u velikoj Hrvatskoj, koja leži sjeverno od Mađarske i u blizini Franačke, te oni tamo žive nekršteni još i u doba kada pisac to piše; a u drugoj verziji dolaze iz zemlje što leži onkraj Bavorske i na području gdje se osjeća franačka moć, a potječu od Bijelih Hrvata, što žive u toj zemlji još i dok pisac to piše. Prema „prvoj verziji” pokrstili su se Hrvati „odmah poslije doseljenja”, a prema „druvoj verziji” „tek pošto su se otnesli franačke vlasti”. Prema „prvoj verziji” doveo je Hrvate u Dalmaciju knez, a po drugoj „sedmero braće, upravo petorica braće i dvije sestre, koji su se odvojili od svojega roda, povelu u Dalmaciju svatko svoj narod, zapravo puk ili vojsku”. Naravno da se ove „dvije verzije” mogu čitati i kao da nisu u suprotnosti, nego kao dva izvješća s različitim detaljima - kako je to očito smatrao i Konstantin, koji sav taj tekst i zapisuje na istom mjestu.

Obje se vijesti nalaze u istoj knjizi, ali ima razloga da se pomišlja na to da su im autori različiti, pa bi prva potjecala od samoga cara Konstantina, a druga, nešto malo mlađa, bila bi naknadno uvrštena u njegov tekst. Moguće je, međutim, i to da su tu podatci koje je dobivao iz različitih izvora ostali nesređeni i bez usklađivanja preuzeti u konačni tekst. Bio bi to tada samo nedostatak redakcije. Bolje je stoga govoriti o vijestima o doseobi Hrvata u Dalmaciju kakve su kod Konstantina Porfirogeneta. To kazivanje po duhu i stilu ne pripada učenoj bizantskoj historiografiji, nosi nedvojbeno obilježja pučke naive (autor izrijeком govori da se odlučio koristiti jednostavnim svakodnevnim jezikom) i raspoznaju se u tome tragovi usmene predaje (koja je narodima koji o svojoj povijesti nisu još imali pisanih dokumenata, bila važna, pa se o kvaliteti usmene predaje ipak vodilo brigu). Osim toga u tom se pripovijedanju prepoznaje osobita književna vrsta, koju filolozi zovu *origo gentis* (podrijetlo naroda), kazivanje o podrijetlu naroda, kakvima su se u ranom srednjem vijeku novi gentilno organizirani narodi predstavljali obrazovanim baštinicima antičkoga svijeta i time uvrštavali u njega. Odatle se vidi da Konstantin svoje podatke, po svemu se čini, nije crpio iz starijih i danas izgubljenih bizantskih vrela nego, ili preko svojih obavještajaca iz same zemlje Hrvata, ili iz najstarijih spisa koji su, i opet oslanjajući se na hrvatsku usmenu predaju, Romanima u gradovima carske Dalmacije predstavljali hrvatsku *origo gentis*. Odatle proizlazi da je vrijednost tih zapisa za povijest hrvatske književnosti izvanredno velika, ali kao vjerodostojno svjedočanstvo o povijesti

naroda znatno slabija. Doista se u onom što donosi car Konstantin razabiru protuslovlja i nedosljednosti, koje dolaze odatle što se *origo gentis* preoblikovala u raznim verzijama da bi se legitimirala razna stanja, koja su nastajala između VII. i X. stoljeća. Tako smo već u ovom najstarijem vrelu, koje je tri stoljeća mlađe od događaja što ih prikazuje, usred hrvanja oko identiteta i legitimiteta što do naših dana utječe na raspravu o podrijetlu Hrvata.

Ljetopis popa Dukljanina

Drugo je po vremenskom redu pisano vrelo o postanku hrvatske vlasti na području rimske Dalmacije *Ljetopis popa Dukljanina*. Nastao je u 12. stoljeću. Prema njegovu se kazivanju nisu Hrvati kao takvi uopće ni doselili u Dalmaciju. Došli su samo Goti pod braćom Totilom i Ostroilom. Osvojili su najprije Panoniju. Onda je Totila s jednim dijelom vojske krenuo u Italiju, opustošio je i tamo umro, a Ostroilo je osvojio Dalmaciju i vladao njome kao kraljevstvom Gota. O gotskom kralju u Dalmaciji Selimiru, sinu Svevladovu i unuku Ostroilovu, kaže Dukljanin da ju je napunio mnoštvom Slavena i da je u ono doba u zemlji bio mir. O tome ne daje nikakva bližeg objašnjenja. Govoreći poslije o kraljevstvu Gota u Dalmaciji kaže da su se oni zvali još i Slaveni.

Kraljevstvo Gota postalo je tako i kraljevstvo Slavena. Tek kada se potanko opisuje kako je Svetopelek, osmi Selimirov nasljednik, koji se prvi pokrstio i preveo cijeli svoj narod u kršćanstvo, uredio svoju državu, spominje se prvi put Hrvatska kao ime kojim je nazvao dvije od pokrajina na koje je podijelio svoje kraljevstvo, i to upravo primorske njegove pokrajine. Jednoj je od njih nadjenulo ime Bijela Hrvatska, a zvala se i Donja Dalmacija, a drugoj Crvena Hrvatska, a zvala se i Gornja Dalmacija. Hrvatska su tako samo dvije pokrajine kraljevstva Gota ili Slavena. U Dukljanina nema nikakvog dolaska Hrvata, a i dolazak Slavena pod gotskim okriljem ostaje sasvim nejasan.

Kazivanje Dukljaninovo o povijesti Gota u Dalmaciji puno je povijesno nepouzdanih podataka. Nikako se ne slaže s autentičnim vijestima o povijesti Gota. Razabire se da je taj pisac imao pisanih vrela što su potjecala iz spisa koji su nastali u benediktinskom samostanu Monte Cassino, ali među njima nisu bila vrela s autentičnim podatcima. U Dukljaninovo su pripovijedanje uvršteni mnogi podatci s valjanom povijesnom pozadinom, čak i jedna jako prerađena verzija Žića Konstantinova, staroslavenskoga životopisa sv. Ćirila, ali cjelovit prikaz događanja kakav se čita u njega ne može se nikako smatrati autentičnim, to je očito iskićena konstrukcija autora i redaktora što pripada već kasnijim stoljećima prijelaza iz ranoga u razvijeni srednji vijek. Nemoguće je stoga iz toga prikaza crpiti podatke, koji bi mogli pomoći pri odgovaranju na pitanje o podrijetlu Hrvata.

Historia Salonitana

Treće po vremenskom redu pisano vrelo za odgovor na pitanje o podrijetlu Hrvata povijesno je djelo *Historia Salonitana* Tome Arhidakona, nastalo oko polovice 13. stoljeća, dakle punih šest stotina godina poslije vremena o kojem u tim vijestima izvješćuje. Toma pripovijeda (u 7. glavi) da je Salona, metropola rimske provincije Dalmacije, razorena u doba Gota. Tada su Goti pod svojim vojvodom Totilom dolazeći iz predjela današnje Njemačke i Poljske krenuli u Italiju i na tom putu stigli u Dalmaciju. Sam Totila napadao je Salonu i pustošio Dioklecijanovu palaču. S njim je došlo sedam ili osam rodova plemića iz Poljske. Njima se dopala Hrvatska, planinska zemlja u zaleđu Dalmacije, i njihov im je vojvoda dopustio da je zaposjednu i da ostanu ondje. Toma kaže da se Hrvatska u starini zvala Kuretija po narodu Kureta ili Koribanata. Za to da su Kureti u starini živjeli na Jadranu navodi svjedočanstvo rimskoga pjesnika Lukana.

S tim starosjediocima izmiješali su se doseljenici i novi gospodari iz Poljske i Češke

i postali su s njima jedan narod jednoga jezika. Dobili su i vlastite knezove, a zvali su se većinom Goti, ali uz to još i Slaveni, prema imenu što su ga sa sobom donijeli došljaci. Oni su napadali Latine u primorskim krajevima, a najviše Salonu, pa ju je gotski knez koji je vladao svom zemljom Slavena u jednom velikom napadu osvojio i razorio. Prema Tominu se kazivanju Hrvati dakle zovu po starim Kuretima, a Hrvatska po staroj Kureciji. Oni se zovu i Slaveni jer su njihovu vlast osnovali plemeniti rodovi doseljeni iz Poljske i Češke, a zovu se i Goti jer su ti doseljenici došli u Dalmaciju s Totilom i njegovom gotskom vojskom. Oni su tada zauzeli i zadržali planinski dio provincije, tamo se izmiješali sa starosjediocima, izgradili snažan narod i kneževsku vlast, i tek tada, dakle dosta vremena poslije dolaska s Totilom i Gotima, zauzeli i razorili Salonu. Ta je zapletena priča još zapletenija stoga što Toma na dva mjesta piše tako da se razumije kao da su Salonu razorili Goti u doba kad ih je Totila doveo kao osvajače u Dalmaciju.

Slavistički model podrijetla

Povijesnom se rasuđivanju postavlja nadalje pitanje treba li više vjerovati Dukljaninovu i Tominu pripovijedanju o Gotima kao osvajačima, koji su oborili rimsku vlast u Dalmaciji i uspostavili svoju ili Konstantinu Porfirogenetu koji pripovijeda o Avarima i Slavenima u toj ulozi. Tu je za kritičko povijesno rasuđivanje prednost cara Konstantina očita, čim se obrati pozornost na to kako je iz pouzdanih izvora poznato da gotska vladavina u Dalmaciji ne znači niti razorenje Salone niti kraj rimskoga reda u Dalmaciji, nego je on, pošto je car Justinijan 555. konačno skršio Gote, u njoj obnovljen. Nasuprot tomu, u prvoj polovici 7. stoljeća, dakle upravo nekako za cara Heraklija, prestaju vijesti pisanih vrela o Dalmaciji i gube se prepoznatljivi tragovi rimskoga života u njoj. Nije dakle čudno što je prvak hrvatske historiografije i utemeljitelj kritičnoga povijesnoga istraživanja u Hrvata Ivan Lučić Lucius u svojem monumentalnom djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae* (Amsterdam, 1666.) bez oklijevanja poklonio vjeru upravo Porfirogenetu. To je leglo u temelje svoj kasnijoj kritičkoj historiografiji hrvatskoj. Ona je sva polazila od kritike vijesti cara Konstantina.

Pri tome su se otvarale razne mogućnosti. Barokna je historiografija poklonivši vjeru Konstantinu Porfirogenetu dosljedno razlikovala doseljenje i osvajanje Avara i Slavena, koji su uništili rimski red u Dalmaciji i razorili Salonu, od kasnijega doseljenja Hrvata, koji su pobijedili Avere i njihovu vlast zamijenili svojom. Promijenilo se to tek u 19. stoljeću, kad je slavistika počela crtati cjelovitu i podrobnu sliku slavenske drevnosti na temelju svih raspoloživih podataka. U njoj je seoba Slavena sa sjevera na jug preko Dunava imala veliko značenje, a vijesti cara Konstantina o naknadnoj hrvatskoj seobi učinile su se neznatne, suviše komplicirane i premalo vjerodostojne. Kada se onda učinilo da sjeverni Hrvati nemaju osim imena nikakve veze s Hrvatima u Dalmaciji i da je samo ta jednakost imena dala povoda za tvrdnju da južni potječu od sjevernih (Franjo Rački) i da cjelovit južnoslavenski kontinuum hrvatskih govora ne dopušta pretpostavku o zapadnoslavenskim doseljenicima među narodom, koji njima govori (Vatroslav Jagić), zabacile su se vijesti Konstantina Porfirogeneta i počele se smatrati nehistorijskima (Tadija Smičiklas). Takvo je shvaćanje dakako odgovaralo zastupnicima ideologema slavizma, koji su Hrvate htjeli identificirati isključivo i jedino kao Slavene.

Nasuprot tomu su oni kojima je bilo stalo ne toliko do pučkog i narodnog slavenskoga identiteta Hrvata, nego do državnopravnog i nacionalnoga, rado su prihvaćali vijesti o kasnijoj posebnoj doseobi Hrvata i uspostavi njihove vlasti (Vjekoslav Klaić). Može se tako govoriti o modelu kroatističkog slavizma nasuprot modelu čistoga slavizma, za koja su se oba mogli navoditi argumenti, a stoje u vezi s ideologemima slavizma i kroatizma. No model posebne i kasnije doseobe Hrvata prihvaćali su i takvi povjesničari koji nisu

pristajali uz ideologem izdvojenoga kroatizma (Natko Nodilo). Odatle se lijepo vidi kako nema mehaničke povezanosti između pojedinih modela i ideologema.

Germanistički model

Radikalno suprotni slavističkom modelu jesu neslavistički, osobito germanistički i iranistički. Argumentacija za takve modele nalazi pored Porfirogenetovih vijesti o posebnoj i kasnijoj doseobi Hrvata najjače uporište jest u činjenici da ime samih Hrvata i imena onih petero braće i dvije sestre što su prema drugoj verziji u djelu cara Konstantina doveli narod u Dalmaciju sigurno nisu slavenska.

No koliko god je gotsko razdoblje važno i za hrvatsku etnogenezu, već time što su Dalmacija s Liburnijom i Savska Panonija baš tada prvi put postale jedno upravno, a čini se, i crkveno područje, pa je time postavljen kalup, u kojem će se poslije izliti hrvatski narod kakav je danas, ostaje činjenica da se početci hrvatske povijesti, pa time niti podrijetlo Hrvata ne mogu vezati za germansko doseljavanje i gotsku vlast u Dalmaciji jer je poslije nje restaurirana rimska i potrajala je kojih pol stoljeća, te između gotske vlasti u Dalmaciji i slavenske/hrvatske nema kontinuiteta. Svi koji žele podrijetlo Hrvata povezati s Gotima u Dalmaciji moraju nekako premostiti taj diskontinuitet, a za to nema podataka, pa se moraju služiti kojekakvim domišljanjima.

Nije ništa bolje ni onda kada se podrijetlo Hrvata izvodi od nekih drugih Gota, a ne od onih u Dalmaciji, ili kakvih drugih Germana koji nepoznati i neprimijećeni dolaze iz prostranstava istočne Europe. I opet su to sve tek pretpostavke. To je velika slabost germanističkih modela pri odgovaranju na pitanje o podrijetlu Hrvata. Oni se pri današnjem stanju našega znanja ne mogu obrazlagati valjanim argumentima, pa ih uglavnom prihvaćaju samo takvi kojima je blizak ideologem antislavizma.

Iranistički model

S iranističkim modelima je nešto bolje. To je tako u prvom redu stoga što su od svih dosada predloženih etimologija hrvatskoga imena one što pretpostavljaju njegovo iransko podrijetlo najmanje nevjerovatne.

Dakako, ni tu nema sigurnosti niti jedinstvenoga mišljenja. Predlažu se razne iranske etimologije hrvatskoga imena. Pomišlja se na iranski (**fš**u)-**haurvata** - „pastir” ili na **hu-urvatha** - „prijatelj”. Po najnovijem tumačenju hrvatsko bi se ime izvodilo od iranskoga **har-vat** - „u kojem su žene, ženski” i bio bi to iranski glasovni lik riječi koja u indijskom glasi **sar-mat** - s nepromijenjenim indoiranskim s i alternantnim indoiranskim sufiksom **-ma(n)t/-va(n)t-**. Među nomadskim narodima u stepama sjevernoga Prirnomorja javljaju se, naime, u starini uz brojnije iranske i indijski jezični tragovi. Tako bi i indijski oblik te riječi kao **Sarmati** postao isto kao i iransko **Hrvati** imenom naroda. Antička pak vrela bilježe da Sarmatima vladaju žene. Ime Hrvata bio bi po tome iranski izraz toga matrijarhata, kao što je ime Sarmata indijski. Ima i drugih iranskih etimologija hrvatskoga imena, no ovdje spomenute među svima su najuglednije. Ni jedna pak nije pouzdana, čak ni osobito vjerojatna. One tek pokazuju da se to ime dade dosta dobro etimologizirati iz iranskoga.

Upravo na prostoru po kojem su se kretali iranski nomadi nađeni su u grčkoj naseobini Tanaisu (današnjem Azovu na ušću Dona) natpisi iz 2. – 3. stoljeća poslije Krista s osobnim imenom **Horoatos, Horuatos**. U tome se prepoznavalo ime Hrvata i smatralo se da je taj naziv za narod tamo postao osobno ime, što po sebi nije ništa neobično. I jezični okoliš u kojem se javlja to negrčko ime i njegov glasovni lik upućivali su na to da se ono može smatrati iranskim. U tome se pogledu nisu izricale nikakve sumnje. To

što se u tom osobnom imenu vidi neizravan trag hrvatskoga narodnog imena ozbiljna je i načelno uvjerljiva pretpostavka. Nije manje, ali nije ni više od toga. Međutim, prave sigurnosti, ni tu nema.

Model slavističkog autohtonizma

Nasuprot modelima doseljenja dugo je stajao model autohtonizma. Još u 18. i na početku 19. stoljeća imao je uglednih zastupnika (Matija Petar Katančić, Ljudevit Gaj). To je onaj što ga je zastupao još Vinko Pribojević. Po tom su modelu već antički stanovnici Dalmacije i Panonije bili Slaveni, a oni na sjeveru potekli su od njih i raselili se po velikim prostranstvima srednje i istočne Europe. Hrvati su kao potomci starih stanovnika svojih zemalja u njima starosjedioci i kao takvi dio ne u ranom srednjem vijeku doseljenoga, nego iz prapovijesti i antike još autohtonoga južnog Slavenstva. Takav se model oko sredine 19. stoljeća pokazao neodrživim i potpuno su ga prestali zastupati. Nema dvojbe da je tomu pridonijelo i raspoloženje koje je tada stvarao moćni ideologem slavizma, koji je svoje najutjecajnije predstavnike tada imao na sjeveru, među Česima, Slovacima i Rusima. Ipak je pri tome bilo od svega daleko najvažnije to što su se jezični tragovi antičkih domorodaca u ilirskim provincijama pokazivali neslavenskima. Jezični kontinuitet između toga staroga stanovništva i slavenskih Hrvata nije se više mogao iznositi kao ozbiljno tumačenje njihova podrijetla i pretpostavka vrijedna znanstvene pozornosti.

Dakako, model autohtonizma ne mora se konstruirati u tom najjačem njegovu obliku. U njega ne mora biti ugrađen jezični kontinuitet. To je onda nešto kao Šižgoričevo shvaćanje po kojem se doseljenje ne isključuje, ali smatra pobočnim događajem koji nije bitan za identitet, dakle za izvođenje podrijetla. Po takvu shvaćanju su onda Hrvati svoj slavenski jezik doduše dobili od doseljenika koji su ga donijeli sa sjevera, ali se time bitno ne određuje njihovo podrijetlo jer je za njega važniji kontinuitet života na jadransko-podunavskom prostoru, kontinuitet koji se očituje u fizičkom tipu, mentalitetu, materijalnoj i duhovnoj kulturi. Vjerojatno je utjecaj slavističkoga ideologema kroz mnogo desetljeća sprječavao da se razmišlja u tom smjeru, premda arheologija i etnologija, povijest umjetnosti te usmena književnost daju mnogo podataka koji upućuju u tom pravcu. Za slabiju varijantu autohtonističkoga modela doista ima razloga. Argumentacija koja se zasniva samo na njima mora, međutim, ipak ostati jednostrana. Ima, naime, također obilnih i dojmljivih podataka koji pokazuju da je praslavenska baština u Hrvata jako prisutna, da su oni svojom tradicijskom kulturom autentični pripadnici izvornoga slavenstva. Samim se time nudi mogućnost da se konstruira slavističko-autohtonistički model, u kojem će se podrijetlo Hrvata izvoditi i iz kontinuiteta antičkoga domorodačkoga etničkoga supstrata i iz doseljavanja Slavena sa sjevera u karakterističnom suodnosu jednoga i drugoga, ne poričući nikoj od tih tradicija autentičnost. Mnogo toga, doista, govori za konstruiranje takva složenoga modela, ali se tomu odupire kako utjecaj ideologema slavizma, tako i utjecaj ideologema antislavizma, pa se na razmišljanja u tom smjeru nailazi najrjeđe.

Zaključak

Možemo zaključiti kako su sada već dotaknute šire interdisciplinarnosti pri konstruiranju modela kojima se odgovara na pitanje o podrijetlu Hrvata. Bez suradnje raznih znanstvenih disciplina ne možemo dati odgovor na to. Nema dvojbe da, u načelu, o tome ima što reći etnologija. No ona je pri tome u slabu položaju jer je materijal koji skuplja i proučava većinom sasvim recentan, nije stariji od prošloga stoljeća, a starina tradicije iz koje potječe ne može se točnije odrediti, više se naslućuje nego se o njoj pouzdano zna. Stoga i pokušaj da se etnološkim istraživanjem dade prinos kritičkoj raspravi o vrelima za

podrijetlo i doseobu Hrvata, koliko god zanimljiv bio, nije imao istinske dokazne snage. Fizička antropologija pak oskudijeva starijim materijalom i metode joj za sada ne dolaze do dovoljno detaljnih rezultata da bi nam mogla dati onoliko i onakvih podataka koliko bismo i kakvih trebali za odgovore na pitanje o podrijetlu Hrvata. Ono pak što je u najnovije doba na tom području učinjeno vrlo je vrijedno i upućuje na autohtonističko modeliranje. Najviše se pomoći, dakako, očekuje od arheologije. No upravo ona do danas nije dala očekivanih rezultata. Nove sinteze na tom području pokazale su vrlo jasno da baš o razdoblju koje je odlučno za odgovor na pitanje o podrijetlu Hrvata nema arheoloških podataka, isto onako kao što nema ni pisanih. I nije problem u tome što se doseljenje Slavena dosada nije pokazalo kao kronološki odrediv kulturni sloj, nego u tome što se za ključno razdoblje, za 7. stoljeće, osim samoga njegova početka, i za 8. stoljeće, osim samoga njegova kraja, ne može utvrditi nikakav kulturni sloj. Dok se ne razjasni što je s tim, arheologija ne može mnogo pomoći pri konstruiranju znanstvenih modela o podrijetlu Hrvata. Svakako se pak ne mogu odatle što za to ključno razdoblje nema arheoloških podataka izvoditi nikakvi povijesni zaključci, kao npr. da su se Hrvati doselili, kako piše car Konstantin, ali tek na kraju 7. stoljeća, ili da se uopće nije doseljavao nitko osim Gota, i još kakvih drugih Germana, kako se to u novije vrijeme zna čuti i čitati. Ako se riješi ta arheološka zagonetka, ima izgleda da se dobiju novi elementi za rasuđivanje o hrvatskim počecima. Lingvistika daje neke vrlo pouzdane rezultate u tom sklopu pitanja. Nema nikakve dvojbe da je jezik Hrvata slavenski, i to južnoslavenski. Slavenski su jezici usko srodni s baltičkima, pa su prvobitno morali biti u bliskom susjedstvu. Starih tragova baltičkih jezika ima samo na sjeveru, uz Baltičko more i u njegovu zaleđu. Odatle se razabire da su južnoslavenski jezici doneseni iz sjevernijih predjela. Domorodački jezici rimskoga Ilirika, sudeći po njihovim oskudnim ostatcima, nisu nikako bili slavenski. Jezična istraživanja tako pokazuju da je jaki model hrvatskoga autohtonizma, onaj po kojem slavenski Hrvati oduvijek žive na svojoj zemlji, a drugi su se Slaveni odatle raselili po sjevernim prostranstvima, potpuno neodrživ. Sve spomenute teorije poprilično se razlikuju u vremenu dolaska i podrijetlu naših predaka, a zajedničko im je da ni oko jedne ne postoji suglasje te da su izvori kojima o toj tematici raspolazemo i danas vrlo oskudni. No, to upućuje samo na jedno: da je rasprava i dalje otvorena i da će se posve izvjesno nastaviti.

Literatura

1. Barać, Lovorka. et al. (2003.) „Y chromosomal heritage of Croatian population and its island isolates“, *European Journal of Human Genetics*: Vol. 11 No. 7: 535-542.
2. Božić, Mate. (2019.) „HRVAT“ I „HRVATI“ – OD TOPONIMA DO ETNONIMA“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*: Vol. 3 No. 3: str. 135-176.
3. Brozović, Dalibor. (1988.) *Jezik, srpskohrvatski - hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
4. Budak, Neven. (1994.) *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
5. Gluhak, Alemko. (1993.) *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: „August Cesarec“.
6. Goldstein, Ivo. (1995.) *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta.
7. Goldstein, Ivo. (2003.) *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber.
8. Horvat, Rudolf. (1924.) *Povijest Hrvatske: Od najstarijeg doba do g. 1657*. Zagreb: Tiskara Merkur.
9. Klaić, Nada. (1971.) *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Labus, Nenad. (2000.) „Tko je ubio vojvodu Erika?“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*: No. 42: str. 1-16.
11. Matasović, Ranko. (2008.) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Matijević Sokol, Mirjana. (2007.) „KRSNI ZDENAC HRVATA. PALEOGRAFSKO-EPIGRAFSKA RAŠČLAMBA NATPISA S KRSTIONICE KNEZA VIŠESLAVA“, *Croatia Christiana periodica*: Vol. 31 No. 59: str. 1-31.
13. Mužić, Ivan. (2008.) „Nastajanje hrvatskog naroda na Balkanu“, *Starohrvatska prosijeta*: Vol. 3 No. 35: str. 19-41.
14. Semino, Ornella. et al. (2000.) „The Genetic Legacy of Paleolithic *Homo sapiens sapiens* in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective“, *Science*: Vol. 290 No. 5494: 1155-1159.

Prijedlog za citiranje (APA stil):

Gaćeša, L. (2024). Podrijetlo. *Poučavanje povijesti*, III(1), 84-91.